

Attâr'ın ifadesiyle, "Hak hazine, bütün kâinat tâlisimdir" (Câmî, s. 600). Bütün tecellilerde ve bunların güzelliğinde bir büyü, bir çekicilik vardır. Tâlisimli olan bu tecelliler Hakk'ın zâtını örtmekte ve onun bilinmesine engel olmaktadır. Nitekim yeri bilinmesin diye toprağa gömülüne hazineye de tâlisim yapılır. Abdülgânî en-Nâblusî, Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin hâkîkat-i Muhammedîyye anlamında kullandığı "tâlisimli gizli hazine" (el-kenzü'l-mutâlsemü'l-mâhzûn) ifadesini yorumlarken tâlisimin "gözetlemek ve korumak" anlamına geldiğini, imkân perdesiyle örtülü olan ilâhî hazinenin şeriat ve hâkîkatle korunduğunu belirtir (el-Mu'cemü's-şûfi, s. 984).

İbn Haldûn "Gizli bir hazine idim" ifadesinin İbnü'l-Arabî ve İbnü'l-Fârîz gibi tecelli görüşünden hareket edenler tarafından âlemin yaratılışını açıklamada hareket noktası olarak alındığını ve bu düşünçenin bir tür felsefi yorumu benzediğini söyler (Şîfa'û's-sâ'il, s. 59). İbnü'l-Arabî'den önceki tasavvuf kaynaklarında da rastlanan bu söz (Herevî, s. 639, 645) İbnü'l-Arabî'den sonra tasavvuf edebiyatında sık sık kullanılmış, sûfî müellifler âlemin yaratılışını açıklamak istedikleri zaman mutlaka bu ifadeye atıfta bulma ihtiyacını duymuşlardır.

İbn Teymiyye'ye göre kenz-i mahfî hadisi olarak anılan söz "sahih olmadığı gibi zayıf bir hadis bile değildir, mevzûdûr" (Mecmû'u fetâvâ, XVIII, 122, 376). Ali el-Kârî ise bu sözün hadis olmamakla birlikte taşıdığı mânânanın, "İns ve cinni bana ibadet etsin diye yarattım" (ez-Zâriyat 51/56) meâlindeki âyete uygun olduğunu, zira bu âyetteki "ibadet etsinler" ifadesini bazı müfessirlerin "beni tanışınlar" şeklinde yorumladığını söyler. İbnü'l-Arabî'ye göre, "Gizli bir hazine idim" ifadesi nakil açısından sabit değilse de keşfen sahîh bir hadistir. Bu görüş bütün mutasavvîflar tarafından benimsenmiştir. Kenz-i mahfî Türk tasavvuf edebiyatında sıkça işlenen bir konudur. Niyâzî Mîsrî'nin, "Zîhî kenz-i haffî K'andan gelir her var olur peydâ" misraıyla başlayan şîri çok tanınmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Herevî, Tabakât, s. 639, 645; Baklî, Şerh-i Şâhiyyât (nşr. H. Corbin), Tahran 1360 hş./1981, s. 487, 524; Ferîdüddin Attâr, Tezkiretü'l-evlîyâ, Tahran 1370, II, 37, 38; İbnü'l-Arabî, Fuşûs (Afîfî), s. 203; Necmeddin-i Dâye, Mîsâdû'l-ibâd (nşr. M. Emîn Riyâhî), Tahran 1365, s. 2, 49, 122, 124, 401; Saîdüddin el-Fergânî, Meşâriku'd-derârî (nşr. Seyyid Celâleddin Âştî-

yânî), Tahran 1357 hş., s. 644; Azîz Nesefî, el-Însânü'l-kâmil, Tahran 1403/1983, s. 43, 371; İbn Teymiyye, Mecmû'u fetâvâ, XVIII, 122, 376; Kaşânî, İstîlâhatü's-şâfiyye, s. 70; Alâüddeve-i Simnânî, el-'Urve li-ehli'l-halve ve'l-celve, Tahran 1361 hş., s. 9, 79, 394, 459, 545; İbnü'l-Hatîb, Râvzatü'l-târif (nşr. Muhammed el-Kettânî), Beyrut 1970, s. 520, 584; İbn Haldûn, Şîfa'û's-sâ'il, s. 59; Muhammed Pârsâ, Şerh-i Fuşûsü'l-hikem (nşr. Celîl-i Nejâd), Tahran 1366 hş., s. 484; Câmî, Nefehât, s. 600; İsmâîl Hakkî Bursevî, Kenz-i Mahfî, İstanbul 1290, s. 2; Aclûnî, Kesfû'l-hâfa', II, 132; Bedîuzzamân Fûrûzânfer, Ehâdîs-i Mesnevî, Tahran 1347 hş., s. 29; Ebû'l-Alâ el-Afîfî, Ta'lîkâtü'l-Fuşûsü'l-hikem (İbnü'l-Arabî, Fuşûs [Afîfî] içinde), II, 64, 91; el-Mu'cemü's-şûfi, s. 302, 480, 583, 984, 1266; Ahmet Avni Konuk, Fusûsü'l-hikem Tercüme ve Şerhi, İstanbul 1987-91, I, 43, 61; II, 56, 75; IV, 164, 166, 257; Cevâd Nurbâhş, Ferheng-i Nurbâhş, Tahran 1369 hş., II, 127.

 İBRAHİM HAKKI AYDIN

KENZİ HASAN EFENDİ

(bk. HASAN KENZİ).

KENZİLER (بنو الكنز)

Yukarı Mîsr'da bir Arap kabilesi.

Arap yarımadasından Mîsr'a göç eden Kenzîler (Benî Kenz, Evlâdü'l-Kenz ve Küñûz), Rebîa b. Nîzâr b. Mead b. Adnân soyundan gelen kollardan biridir. Araplar, Mîsr'i fethetmelerinin ardından bir taraftan güneydeki Nûbe Hristiyan Krallığı'nın kendilerine karşı Bizans'la iş birliği yapmasından çekinirken diğer taraftan Asvan bölgesindeki zengin altın ve züm-rüt madenlerini elde etmek istediler. Farklı sebeplerle hîcretin ilk aşırında Arap yarımadasındaki yurtlarından ayrılmak zorunda kalan kabilelerden Mîsr'a göç ettirilenler, Halife Mütevekkîl-Alellâh zamanında daha ziyade Yukarı Mîsr (Saîd) ve civarına yerleştirildi.

Asıl yurtları Necdî ve Tihâme'de çıkan kavgalar sonucunda yaşadıkları yerleri IX. yüzyılda terkeden Rebîa kabilesine mensup olanların bir kısmı Bahreyn tarafına giderken diğer kısmı Mîsr'a göç etti. Cû-heyne Arap kabilesiyle birlikte Asvan ve civarına yerleşen bu kabilenin alt kolu olan Kenzîler, daha sonraki asırlarda güneydeki Bece ve Nûbe bölgelerine göç etmek zorunda kaldılar. Kahire'deki merkezi idare ile arası açıldığından Benî Kenz güneydeki bölgelere siyândı. İshak b. Beşîr, Ebû Abdullâh Muhammed b. Ali ve özellikle yerine geçen oğlu Ebû'l-Mekâ-

rim Hibetullah kabilenin bölgedeki en önemli şâhîsiyetleridir. Fâtîmîler döneminde Abbâsîler'le mücadelelerine engel olmaya çalışan Benî Hilâl ve Benî Süleym kabileleri de bu bölgeye yerleştirildi.

Fâtîmîler, 969 yılında Mîsr'i ele geçirip devletin merkezini buraya taşımalarının ardından bilhassa Saîd bölgesinde yaşayan Arap kabilelerine önem verdiler. Zira bu dönemde Endülüs Ermevî hânedanı soyundan geldiğini iddia eden Ebû Rekev adlı bir kişi, Trablusgarp'ın doğusundaki Berka bölgesinde etrafına topladığı birliklerle Mîsr'a doğru harekete geçmiş ve zorlu çarşışmalardan sonra Saîd'e gelmiştir. Ebû Rekev, bölgedeki Rebîa kabilesinin reisi Ehvecü'l-Mutâ' adıyla bilinen Ebû'l-Mekârim Hibetullah'tan Fâtîmîler'e karşı yardım istedi. Ancak Ebû'l-Mekârim, Fâtîmîler adına 1007 yılında onu yenererek Saîd'den çıkardı. Halife Hâkim-Biemrillâh tarafından kendisine Ebû Rekev'in yakalanması hususundaki hizmetlerinden dolayı birçok mükâfat ve özellikle Kenzîdevle unvanı verildi. Daha sonra Rebîa Arapları'nın başına geçen reisler de aynı unvanı kullandılar. Kabilenin bu sebeple Benî Kenz olarak tanıdığı ileri sürülmektedir. Kaynaklardaki bilgilerden 457-464 (1065-1071) yılları arasında Levâte kabilesinin Rif'te, Kenzîler'in Yukarı Mîsr'da hâkimiyet tesis ettilerini anlaşılmaktadır. Fâtîmî halifelerini metbû tanıyan Kenzîler 466'da (1073) Halife Mûstansîr-Billâh'a karşı bağımsızlıklarını ilân ettiler.

Yukarı Mîsr'in güneyinde zengin züm-rüt ve altın madenleri bulunmaktaydı. İslâm'ın bölgede yayılmasıyla birlikte buraya gelen Arap kabileleri bu madenlerle ilgilendiler. Allâkî (Oellaky) vadisi altın madenleri bunların başında gelmektedir. Bu vadide yerleşen ve giderek zenginleşen Kenzîler'in bölgedeki diğer Arap kabileleri ve Kahire'deki hükümetlerle araları genellikle iyi değildi. Fâtîmî Halifesi Hâkim-Biemrillâh'ın yakın ilgisini görmelerine rağmen 469 (1076-77) yılında Vezir Bedr el-Cemâlîyi kendilerine karşı düzenlediği sefer sırasında öldürdüler.

Özellikle son Fâtîmî halifeleri, kendilerine karşı Haçlı ordularıyla anlaşacak kadar ileri giden bu Arap kabileleriyle epeyce uğraşmak zorunda kaldılar. Nûreddîn Mahmud Zengî, kumandanlarından Şirkûh el-Mansûr ve yeğeni Selâhaddîn-i Eyyûbîyi bu kabilelerin üzerine gönderdi. Selâhaddin, amcası Şirkûh'un ölümü üz-

KENZİLER

rine Mısır'da idareyi ele geçirince Fâtimî Halifesî Hâkim-Biemrillâh tarafından orduya alınan ve sayıları Müstansîr-Billâh zamanında 50.000 kişiye yükselen Sudanlılar'ı yenerek onları Kenzîler'in yaşadığı Asvan'a sürdü.

Eyyûbîler'in ilk dönemi boyunca bölgeye gelen diğer mülteciler merkezî hâkimiyete tâbi oldular. Nûbe kralı ve Yukarı Mısır'a kaçan Sudanlılar, Nûbeliler'in desteğiyle Asvan'a saldırınca Asvan Valisi Kenzüddâve Eyyûbîler'den yardım istedi. Ancak yardıma gönderilen Şücâ' el-Bâ-lebekkî kumandasındaki kuvvetler başarısız oldu. Daha sonra Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin ağabeyi Turan Şâh'ın kumandasındaki birlik Sudanlılar'ı yenilgiye uğrattı (568/1173). Kenzîler, 570 (1174) yılında Eyyûbîler'e baş kaldırarak Fâtimî askerleriyle anlaştılar. Hatta bölgedeki Sudanlılar'ı, Araplar'ı ve diğer kabile mensuplarını etraflarında toplayarak Fâtimî Devleti'ni yeniden kurmak için harekete geçtiler. Bu sırada Yukarı Mısır'da Eyyûbîler'in nüfuzlu emîrlерinden Hüsâmeddin Ebü'l-Heycâ es-Semîn'in kardeşi vali olarak görev yapıyordu. İsyân sırasında valinin katledilmesi üzerine Ebü'l-Heycâ es-Semîn hazırlıklarını tamamlayıp Kenzîler'in üzerine yürüdü. Selâhaddîn-i Eyyûbî bir grup emîrle çok sayıda askerini Ebü'l-Heycâ'ya yardıma gönderdi. Eyyûbî kuvvetleri Tavd şehrine ulaşıp oradakilerin birçoğunu kılıçtan geçirdiler ve itaat altına aldılar. Şehirde huzur ve sükûn sağlanınca Kenzîler'in üzerine yürüdüler ve onların da bir kısmını öldürüp hâkimiyetleri altına aldılar (ibnü'l-Esîr, XI, 414; Bündârî, I, 175-176). I. el-Melikü'l-Âdil Seyfeddin'in katıldığı bu savaşta Kenzüddâve'nin 80.000 adamının öldürülüğü rivayet edilmektedir. Bu yenilginin ardından Kenzîler'in çoğu Asvan ve civarını terkedip Nûbe'nin kuzeyine göç ederek Merîs'i merkez yaptı. Selâhaddîn-i Eyyûbî'den sonra Eyyûbîler'le Kenzîler genelde barış içinde yaşadılar. Bu sebeple XIII. yüzyılın ikinci yarısına kadar kaynaklarda Kenzîler'den bahsedilmemektedir.

Memlûkler'in Kenzîler'le münasebetleri karşılıklı yardımlaşmaya dayalı olduğu kadar çok zaman mücadele ile geçmiştir. Sultan Baybars ve Kalavun dönemlerinde Mısır'ın güney sınırlarındaki Araplar bölgeye İslâm'ın hızla yayılmasını sağladılar. 686 (1287) yılında Memlûk hâkimiyetinden çıkan Nûbe kralı üzerine gönderilen orduya Kûs valisi bölgelerde yaşayan Kenzîler de dahil her topluluktan asker aldı. Ancak Kenzîler, Memlûk sultanının Nûbe

hristiyan kralının yerine bir müslüman emîr tayin edeceğini öğrenince Mâlik b. Kenzîn tercih edilmesini istediler. Memlûk sultani ise Kenzîler'in bölgedeki Araplar'ı etrafına toplayıp bir güç oluşturmasından çekinerek daha önce Mısır sarayında bulunan ve İslâm'ı kabul ettikten sonra Seyfuddin lakabını alan Nûbe yerlisî Abdullah Berşembû'yu melik tayin etti. Bunu kabullenmeyen Kenzüddâve onu yenerek öldürdü ve Nûbe tahtını ele geçirdi. Memlûk sultani bu gelişme üzerine Seyfeddin'in kardeşi olan Ebrâm'ı melik tayin etti. Ancak onun da âni ölümü üzerine Kenzüddâve 717 (1317) yılında tekrar Nûbe tahtını ele geçirdi. 723'te (1323) gönderilen ordunun önünden kaçan Kenzüddâve, Nûbe meliki tayin edilen Kurenbis'in Mısır'a gitmesinden yararlanarak tahtı bir defa daha ele geçirdi. Kenzîler'in bölgedeki bu gücü çok sayıda Arap kabilelerinin buraya göç etmesine sebep oldu. Ancak kısa bir süre sonra bu kabileler arasında çekişmeler meydana gelmeye başladı. Bu çekişmeler Burcî Memlûkleri döneminde daha da arttı. Kenzîler, daha önce yaşadıkları ve doğu ile batı Afrika arasında önemli bir ticaret merkezi olan Asvan'a yeniden göç etmeye başladılar. Bir kısmı ise Kızıldeniz sahilindeki Ayzâb'a yerleşti. Bölgedeki kargaşayı yataştırmak üzere çok sayıda sefer düzenlendiye de bir türlü huzur ortamı sağlanamadı. Asvan sürekli olarak Kenzîler'in saldırılmasına mâruz kaldı. Asvan'a vali olarak gönderilen Kurt b. Ömer Kenzîler'i şehrin etrafından uzaklaştırdı. 780'de (1379) reisleri öldürdüğü gibi çok sayıda adamı esir alınarak köle pazarlarında satıldı. 787 (1385) ve 798 (1396) yıllarında diğer Arap kabileleriyle anlaşan Kenzîler Asvan'a saldırdılar ve bölgenin idaresini Burcî Memlûkleri'nden aldılar. Sultan Berkuk tarafından Buhare'den 772 (1370) yılında Saîd'e göç ettilen Hevvâre kabilesi 815'te (1412) Asvan'a yürüdü ve Kenzîler'i yenerek şehri ele geçirdi. Benî Kenz mensuplarının birçoğu öldürülüdü, kadın ve çocukların esir edildi. Hevvâreliler şehrin etrafındaki surları da yıktılar. 848 (1444) yılında Kahire'den Hevvâreliler üzerine bir birlik gönderildi ve ele başları öldürülüdü. Ancak bölgede Memlûk hâkimiyetine karşı isyanların arkası kesilmedi. 878'de (1473) Hevvâreliler üzerine bir sefer daha düzenlendi. Bütün bu saldırılarda Asvan tam bir harabeye döndü.

Osmanlılar'ın Mısır'ı fethetmelerinin ardından 1538 yılında Özdemir Bey, Nil

nehri boyunca güneye doğru inerek burlarda yaşayan Arap kabilelerini itaat altına aldı. Ömeroğlu vilâyeti adıyla kurulan Saîd bölgesinin idâri yapısı Benî Ömer kabile sine verildi. Buradaki kabilelerin idaresi şeyhülarların elinde bırakılırken 1574 yılından itibaren merkezden tayin edilen sancak beylerine devredildi. Kenzîler hakkında ayrıntılı bilgi veren Evliya Çelebi, 10.000 civarında nüfusa sahip bulunduklarını ve Arap asıllı oldukları için hâlâ ana dillerini konuşuklarını söyler.

Yukarı Mısır'dan ayrılp güneye göç eden Kenzîler'in Nûbe yerli ahalisiyle evliliklerinden doğan yeni nesle de Künüz adı verilmiş, bunların soyundan gelenler Asvan'la Kurûskû arasında yaşamıştır. XVI. yüzyılda Kenzîler dahil bütün Arap kabileleriyle Nûbeliler arasındaki evlilik münasebetleri tamamen koptu. Kenzîler XV. yüzyıldan itibaren Çin'den gelen porselen ticaretiyle meşgul olmuşlardır. Bölgede yaptıkları cami ve ev süslemelerinde bu tesir açıkça görülmektedir. Yerli Bece kabilesinin bir kısmı Araplaşmış olup kendilerinin Kenzîler'den geldiklerini iddia etmektedirler. Bu kabilenin bazı kolları bugünkü Sudan Devleti'nde yaşamaktadır. Yerlilerle kültürel bakımdan karışan Kenzîler'in konuştuğu Kenziye lehçesi mahallî dilden etkilenderek oluşmuştur. Asvan'ın etrafındaki köy ve nahiyeerde yaşamaya devam eden az sayıda Kenzî kendilerine has özelliklerini korumuştur.

Kenzîler dinî hayatlarında da birtakım değişiklikler geçirdiler. Fâtimîler mensup oldukları Şîî mezhebinde Mısır'da yaymaya başlayınca Kenzîler de bu mezhebe girdiler. Fakat tam mânasiyla Şîîşmedikleri için Eyyûbîler'in Mısır'a hâkim olmasından hemen sonra Sünnetîğe döndüler. Bilhassa Memlûkler döneminde Asvan ve civarında çıkan kargaşa ve fitne ortamında çok acı çeken kabile mensupları sonraki asırlarda daha çok kırsal alanda yaşamayı tercih ettiler. Asvanlı şairler onları metheden şiirler yazdılar. XIX. yüzyılın başında hâlâ bölgelerinde etkili olan Kenzîler, Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın 1821 yılındaki Nûbe seferlerine katıldılar. Kenzîler Mısır Devleti tarafından Nil nehri üzerinde 1912 yılında başlatılan ve 1930 ile 1960 yıllarında yeniden genişletilen Asvan Barajı sebebiyle üç defa bölgeden göç etmek zorunda bırakıldılar. Günümüzde bu kabileye mensup kimseler Nûbe bölgesinde diğer yerli etnik gruplarla karışık halde yaşamaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, XI, 414; Bahâeddin İbn Şeddâd, *en-Nevâdirü's-sultânîye* (nşr. Cemâleddin es-Seyyâl), Kahire 1964, s. 269; Bündârî, *Sene'l-Berkî'ş-Şâmî* (nşr. Ramazan Şeşen), Beirut 1971, I, 175-176; Ebû Şâme, *Kitâbü'r-Ravzatayn* (nşr. İbrâhim ez-Zeybek), Beirut 1948/1997, II, 334, 337-338; Ibn Haldûn, *Histoire des berbères et des dynasties musulmanes de l'Afrique septentrionale* (trc. de Slane), Paris 1982, I, 10; Makrîzî, *el-Beyân ve'l-i'râb 'ammâ bi-arzî Mîşr mine'l-a'râb* (nşr. Abdülmecid Âbidîn), Iskenderiye 1989, s. 44-46, 118, 123-125, 135; Eviya Çelebi, *Seyahatnâme*, X, 830, 836-839, 972; Van Berchem, *Corpus Inscriptionum, Première partie, Egypte*, Paris 1903, s. 699-700; N. Elisséeff, *Nûr ad-Dîn*, Damas 1967, II, 677, 688-691; Jean-Claude Garcin, *Un centre musulman de la haute-Egypte médiévale: Qûş*, Caire 1976, s. 73-81, 93-94, 126-130, 212-215, 369-371, 424-425, 472-473, 484-485; Ramazan Şeşen, *Salâhaddîn Devrinde Eyyâbîler Devleti*, İstanbul 1983, s. 39; J. W. King, *Historical Dictionary of Egypt*, London 1984, s. 383-384; Seyyid Muhammed es-Seyyid Mahmûd, XVI. Asırda Mîsr Eyaleti, İstanbul 1990, s. 148, 155-156, 165-172; M. Süleyman et-Tayyib, *Mevsû'atü'l-kabâ'ilî'l-ârabîyye*, Kahire 1993, s. 521-524; Mahmûd M. el-Huveyri, *Asvân fil'uşûrî'l-vüstâ*, Kahire 1996, s. 28-77, 147-148, 166-168, 200-202; S. Hillelson, "Nûbe", *J. A. IX*, 340, 342; a.mlf. – [C. E. Bosworth], "Nûbe", *EI² (Fr.) VIII*, 92-93; P. M. Holt, "Banû'l-Kanz", a.e., IV, 590.

AHMET KAVAS

KENZÜ'd-DEKÄIK

(كنز الدقائق)

Ebû'l-Berekât en-Nesefî'nin
(ö. 710/1310)

Hanefî fıkıhna dair eseri.

Müellifin kendi eseri *el-Vâfi*'nin özetidir. Hanefîler arasında çok muteber olan ve Osmanlı medreselerinde yıllarca ders kitabı olarak okutulan eser bugün bile sahasında en çok başvurulan metinlerdenidir. Kudûrî'nin *el-Muhtaşarî*' ve Tâcûş-şerî'a'nın *Vikâyetu'r-rivâye*'si ile beraber "el-mûtünü's-selâse" içinde, Abdullah b. Mahmûd el-Mevsilî'nin *el-Muhtârî*, Tâcûş-şerî'a'nın *el-Vikâye*'si ve Muzafferüddin İbnü's-Sââtî el-Bâ'lebekkî'nin *Mecma'u'l-bahreynî* ile birlikte "el-mûtünü'l-erbaa" arasında sayılmıştır. Kenzü'd-dekâ'ik'in temel özellîgi, mezhepteki muteber ve tercih edilen görüşü seçip genellikle delilleri zikretmeden meseleleri kısaca ortaya koymak şeklinde özetlenebilir. Kitabın mukaddimesinde böyle bir muhtasarın hazırlanmasının gereklîesi, hacimli eserlerden kaçınan insan psikolojisinin sık karşılaşılan meseleleri bir araya getiren muhtasarlara yönelik olarak gösterilmektedir.

Kenzü'd-dekâ'ik'in mukaddimesinde kaynakları hakkında bilgi verilmemse de *el-Vâfi*'nin kaynakları arasında İmam Muhammed'in özellikle *el-Câmi'u's-sâgîr*, *el-Câmi'u'l-kebîr ve ez-Ziyâdâtî* gibi zâhirî'r-rivâye kitapları, Burhâneddin el-Merginânî'nin *el-Hidâye*'si, Tahâvî'nin *el-Muhtaşarî*, Necmeddin en-Nesefî'nin *el-Manzûme*'si ve Ebû'l-Leys es-Semerkandî'nin *en-Nevâzîlî* yanında Halvânî, Necmeddin en-Nesefî, Velvâlicî ve Kâdîhan'ın fetva mecmuları bulunmaktadır.

Muhteva bakımından klasik fıkıh literatürüne özelliklerini yansıtan Kenzü'd-dekâ'ik'in tertibi kitap-bab-fasıl şeklinde dir. Muhtasar olması sebebiyle tamamen meseleci yöntem izlenmemiştir, benzer hukukî münasebetlere, genel ve ortak niteliklere göre umumi esasları düzenlemeye tarzi olan soyut kural usulüne de başvurulmuştur. İhtisardan dolayı bazan metinde konunun uzmanları dışındaki okuyucuların anlamakta zorlanacağı muğlak ifadelere yer verilmiştir. Eser üzerinde pek çok şerh ve hâsiye yapılması sebeplerinden biri de budur. Satır arası Farsça tercümesiyle birlikte basılan eser (I-IV, Delhi 1306/1888; Peşâver- Lahor 1330, 1331) muhtelif şerhleriyle de birçok defa yayımlanmıştır. Kenzü'd-dekâ'ik üzerinde birçok çalışma yapılmış olup Kâtib Çelebi'nin saydığı otuza yakın şerh ve hâsiyenin en önemlilerinden bazıları şunlardır: 1. *Tebŷînü'l-hakâ'ik* (Leknev 1302; Kahire 1303; I-VI, Bulak 1313-1315, Şelebî'nin hâsiyesiyle birlikte). Osman b. Ali ez-Zeylâî (ö. 743/1342) tarafından hazırlanan bu şerh İslâm hukukunda güvenilir bir kaynak olma özelliğini kazanmıştır. Ebû Hanîfe ve talebeleri yanında daha sonraki Hanefî hukukçularının görüşlerine de yer verilen eserde zaman zaman İmam Şâfiî, Mâlik ve İbn Ebû Leylâ'nın kanaatleri de zikredilmiştir. Fakihlerin ya isimlerini ya da eserlerini kaydeden Zeylâî görüşlerin delillerini de ele almış ve çok teknik hukukî tahlillerde bulunmuştur. Üzerinde Merginânî'nin *el-Hidâye*'sının tesirleri hissedilen *Tebŷînü'l-hakâ'ik*'te tercilerin delillendirilmesinde hadislere büyük önem verilmiş ve kaynakları belirtilmiştir. Ebû'l-Abbas Şehâbeddin Ahmed b. Muhammed eş-Şelebî tarafından bir hâsiyesi yapılan eseri Cemâleddin Yûsuf b. Mahmûd er-Râzî ez-Zehrânî *Keşfî'r-râ'ik* (*Keşfî'l-hakâ'ik* [?]), *Keşfî'd-dekâ'ik* [?]) adıyla ihtisar etmiştir (Beyazıt Devlet Ktp., nr. 2441). 2. *Remzü'l-hakâ'ik*. Bedreddin el-Aynî'nin (ö.

855/1451) muhtasar bir şerhi olup birçok defa basılmıştır (I-II, Bulak 1285; Bombay 1294, 1299, 1302; Delhi 1287, 1884, 1298, 1315-1317; Leknev 1874, 1877, 1882; I-II, Kahire 1299, 1304, 1309, 1311, 1312, 1902). Eser, Serîyüddin İbnü's-Şîhne'nin (ö. 921/1515) aynı adlı şerhiyle (Süleymaniye Ktp., Fâtih, nr. 1724) karıştırılmamalıdır. Burhâneddin Mevlevî tarafından Aynî şerhindeki terim ve deyimleri açıklayan *Lugâtü'l-'Aynî* adıyla Farsça bir eser kaleme alınmıştır (Delhi 1298/1881). 3. *Müstaħlaşı'l-hakâ'ik*. Sadrüşşerîf Ebû'l-Kâsim İbrâhim b. Muhammed es-Semerkandî el-Leysi'nin (ö. 907/1501'den sonra) şerhîdir (Delhi 1287, 1882, 1313; Leknev 1870, 1874, 1877, 1882, 1884; Cihanpûr 1882; Bombay 1294, 1299; Kahire 1309, 1311). Aynı müellifin *Şerhü ebyâti Müstaħlaşı'l-hakâ'ik* adlı Farsça şerhi de yayımlanmıştır (Peşâver 1292). 4. *Keşfî'l-hakâ'ik* 'an esrâri Kenzi'd-dekâ'ik. İbn Sultân'a (ö. 950/1544) ait olup üzerine talebesi Muhammed el-Behnesî tarafından bir taâlik hazırlanmıştır. 5. *Şerhü Kenzi'd-dekâ'ik* (Hüseyinî'nin hâsiyesiyle birlikte, Bulak 1287; Kahire 1294, 1303, 1312, 1324, 1328). Molla Miskîn (ö. 954/1547) tarafından hazırlanmış olup Kenzü'd-dekâ'ik'in önemli şerhlerinden biridir. Eser üzerinde Ebû's-Suûd Muhammed b. Ali el-Hüseyinî *Fethullâhi'l-mu'în*, Ahmed b. Muhammed el-Hamevî *Keşfî'r-remz 'an beyâni (habâye)'l-Kenz* adıyla birer hâsiye hazırlanmışlardır. 6. *el-Bâhrü'r-râ'ik*. Zeynûddin İbn Nûcîym (ö. 970/1563) tarafından "el-İcâretü'l-fâside" bahsine kadar yazılmış olan bu şerhe Muhammed b. Hüseyin b. Ali et-Tûrî el-Kâdirî bir tek-mile, İbn Âbidîn *Minhâtu'l-Hâlik 'ale'l-Bâhrü'r-râ'ik* adıyla bir hâsiye yazmıştır. Eser bu hâsiye ile birlikte basılmıştır (I-VIII, Kahire 1311, 1323, 1334; I-IX, nşr. Zekerîyyâ Umeyrât, Beirut 1418/1997). Hayreddin b. Ahmed er-Remlî'nin de (ö. 1081/1671) *Mazharü'l-hakâ'iki'l-hâfiyye* adlı bir hâsiyesi vardır. İbn Nûcîym, kitabının başında yazılış maksadını açıklarken Kenzü'd-dekâ'ik'in en iyi şerhi olan *Tebŷînü'l-hakâ'ik*'te hilâfiyat üzerinde çok durulmasına rağmen metnin izahının tatminkâr bir şekilde yapılmadığını söyler. Bu eksikliği fetva mecmuları ve şerhlerden tamamlamayı amaçlayan İbn Nûcîym atıflarda bulunduğu kaynakların bir listesini kitabın başında verir. Ayrıca konuları incelerken de kaynaklarını belirterek bunlardan iktibaslarda bulunur. Böylece kendi zamanına kadarki Hanefî fıkıh kitaplarının bir özeti meydana ge-